Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 11 Sayı: 2, Sayfa: 55-76, ELAZIĞ-2001

TATAR TÜRKÇESİNDEKİ DİL VE SÖZ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nauçnıye İssledovaniya poslovits svyazannıh s Tatarskim Dialektom Toretskogo Yazıka

Ercan ALKAYA*

ÖZET

Bütün Türk Dünyasında ortak nitelikler gösteren atasözleri, Türk sözlü kültürünün en değerli unsurlarından birisidir. Bu incelemede Türk dünyasının önemli boylarından birisi olan Kazan Tatar Türklerindeki dil ile ilgili atasözleri ele alınmış, Tatar Türklerinin atasözleri vasıtasıyla dillerine ve yabancı dillere karşı olan tutumları ele değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tatar, Türk, atasözü, dil, söz, kültür

REZYUMİ

Vo vsom Turetskom mire, poslovitsi pokazı vayuşçiye svoi obşçiye osobennosti yavlyayutsa samim dorogim v kulture Turetskogo slova. V etom nauçnom issledovanii rassmatrivayetsa yazık odnogo iz vajnıh plemyon Kazanskih Tatar Turetskogo mira, rassmatrivayutsa poslovitsi tatarskogo yazıka v sravnenii s drugimi yazıkami.

Klyuçeviye Slova: Tatarin, Turok, poslovitsa, yazık, slovo, kultura

* Araştrma Görevlisi Fırat Ün. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Atasözleri, Türk sözlü kültürünün en önemli ürünlerinden birisidir. Milletlerin ortak geçmişleri, ortak değerleri, kültürel gelenekleri, düşünceleri, inançları, hayata bakış açıları en güzel şekliyle atasözlerinde ifadesini bulur.

Atasözleri, atalarımızın engin tecrübelerinin, düşüncelerinin sağlam bir mantık süzgecinden geçirildikten sonra, söze dönüştürülmesidir. Dilde var olan kelimeler en güzel şekilde söze dönüştürülerek; bu düşünceler, sezgiler millet hafızasına kaydedilir.

Atasözleri milli varlıklarımızdır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Milletin ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtir, halka yol gösterirler (Aksoy, 1984; 19). Atasözleri sadece dikkate değer sözler değil, aynı zamanda yalanlanamayacak derecede doğru ve objektif bilgilerdir. İlmi gerçeklerle birlikte, felsefi hakikatleri de bünyesinde barındırır (Baltacıoğlu, 1994; 190). Halkımız, derin bilgisini, duyusunu, ince zekasını, espri anlayışını atasözlerine sığdırmıştır.

Ömer Asım Aksoy atasözlerinin biçim özelliklerini üç bölüme ayırır. Buna göre:

1. Atasözleri kalıplaşmış, klişeleşmiş sözlerdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine-aynı anlamda da olsa-başka kelimeler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz.

2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Çok uzun şekilde anlatılacak bir olay veya durum birkaç kelimeyle ifade edilir.

3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir. Uzun olanları azdır. Atasözlerinin çoğu geniş zaman kipi veya emir kipiyle kurulmuştur. Çünkü yüklendikleri görevleri bu kipleri gerektirmektedir (Aksoy, 1984; 20-21). Yine, Ömer Asım Aksoy atasözlerinin kavram özelliklerinin uzun bir gözlem sonucu doğduğunu belirterek, bu özellikleri yedi grupta inceler. Bu özellikler:

1. Sosyal olayların nasıl olduğunu belirten atasözleri. Örnek: Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek içer.

2. Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini belirten atasözleri. Örnek: Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.

3. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini bildirirken bunlardan ders almamızı gerektiren atasözleri. Örnek: Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.

4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt verenler. Örnek: Çirkefe taş atma, üstüne sıçrar.

5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri. Örnek: Taşıma su ile değirmen dönmez.

6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri. Örnek: Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.

7. Bazı inanışları bildiren atasözleri. Örnek: Ananın bahtı kızına (Aksoy, 1984;21-22)..

Atasözlerinin kısa ve özlü olması, tarafsızlığı, genel tutumu yansıtması, uzun ve sürekli bir gözleme dayanması, ders ve öğüt vermesi, klavuzluk ve yol göstericilik özelliği taşıması, gelenek ve görenekleri yansıtması, halkın inanışlarından derin izler taşıması, gerçekçi olması, eleştiri, yargı ve alaya yer vermesi, mecazlı anlamlarla yüklü olup sanatlı anlatıma sahip olması (Par, 1993; 6-7) belirgin nitelikleri arasındadır.

Atasözleri sözlü kültür içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Zaten atasözleri, bilmeceler, deyimler ve diğer sözlü kültür unsurları yazının varlığından önce sözlü kültür içerisinde meydana gelmiştir. Eski dönemlerde bilgi kolayca elde edilemezdi ve elde edilen bilgi de çok değerliydi. Toplum, bilgiyi koruyan ve eski günleri anlatabilen yaşlı ve bilge kişilere önemli bir değer verirdi. Fakat yazı ve özellikle matbaa aracılığıyla bilgi aklın dışında kaydedilmeye başlanınca sözlü kültür ürünleri de eskisi gibi üretilemememiştir (Ong, 1995; 57).

Atasözleri yazısı olmayan toplumlarda bir nevi eğitsel bir öğe olarak kullanılmıştır. Çünkü kalıplaşmış özgün deyimler oluşturma, ortak geçmişe tek vücut olarak bağlanmayı kolaylaştırmıştır (Ong, 1995; 21). Bir eğitim aracı olarak kullanılan atasözleri millet hafızasında kalıplaştıktan sonra sürekli tekrar yoluyla nesillerden nesillere aktarılmıştır.

Atasözlerinin bir diğer özelliği de değişik bölgelerde değişik varyantlarının olmasıdır. Bu, atasözünün bozulması demek değildir. Bu atasözlerinin o bölgelerdeki kalıplaşmış özel biçimidir. Mesela, "Denize düşen yılana sarılır" atasözünün "denize düşen yosuna sarılır" veya "Ayağını yorganına göre uzat" atasözünün de "Yorganına göre ayağını uzat" gibi (Aksoy 1984; 23) biçimleri görülmektedir. Nedeni de, sözlü kültürlerde dinleyici anlatıya çok heyecanlı bir şekilde katılır. Böylece sözlü ürün her anlatılışta yepyeni bir biçim kazanır. Dolayısıyla anlatıcı, eski söze yeni unsurlar katabilir. Sözlü gelenekte bir sözlü ürünün değişik varyantları, en az tekrarı kadar boldur ve tekrar sayısının sınırı yoktur (Ong, 1995; 58).Bugün aynı anlamdaki atasözlerinin Türkiye'de ve Türk dünyasında pek çok varyantının bulunması bunu kanıtlamaktadır.

Atasözlerinin, daha geniş bir ifadeyle sözlü kültür ürünlerinin unutulmaya başlanması veya eskisi gibi üretilememesi yazının kullanım alanının genişlemesiyle olmuştur. Yazıyla birlikte düşünce koruma altına alınmış, koruma işlevi yazıya aktarılınca, metin zihin yükünü, başka bir deyişle, hatırlama yükünü hafifletmiş ve böylece zihnin yeni düşüncelere yönelmesini sağlamıştır (Ong, 1995; 58). Bilgi, belleği

güçlendiren sözlü kalıp depolarından çıkıp yazılı metinlere konunca, zihne çok daha özgün ve soyut düşünce yolları açılmıştır. Zaten, hikâye, roman, tiyatro, deneme gibi uzun edebi türlerin ortaya çıkışı yazıyla, özellikle matbaanın icadıyla olmuştur.

Atasözlerinin hemen hemen her milletin kendi kültürü içinde yer alması, milletlere özgü atasözlerinin bulunması da atasözlerinin bir diğer özelliğidir. İnsanoğlunun tecrübelerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde görülür. Çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve kafiye ile söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen atasözleri çeşitli dillerde benzer özellikler gösterirler (Aksan, 1982/II; 40-41). Her millette aynı anlamı veren atasözlerine rastlanmaktadır. Bu durum atasözlerinin kültürel ilişkiler neticesinde bir kültürden diğer kültüre geçtiğini gösterdiği gibi farklı milletler arasındaki düşünce ve tutumların da ortak nitelikler taşıdığı anlamına gelir.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk boylarının atasözlerinde de önemli benzerlikler olduğu görülmektedir. Birçok atasözü, bir iki ses değişmesiyle, bazen bir iki kelime değişmesiyle öteki Türk lehçelerinde de görülmektedir. Ele aldığımız atasözlerinde de Türkiye Türkçesi atasözleri ile Tatar Türkçesi atasözlerinde aynı veya benzer atasözleri görülmektedir. Mesela: T.T. "İnsan sözünden, hayvan yularından tutulur; Tat. T. Kişi tilinnen, hayvan tizgininnen ilige", T.T. "Doğru söz acıdır; Tat. T. Hak süz acı bulır", T.T. "Dilin kemiği yok; Tat. T. Tilniñ süyegi yuk", T.T. "Dilden gelen elden gelse, her fukara padişah olur; Tat. T. Tilden kilgen kuldan kilse herkim patşa bulır idi"... Bu önemli benzerlikler Türk insanının aynı kökten çıktığının, aynı kaynaklardan beslendiğinin en önemli kanıtıdır. Ortak tutum ve davranışlar, kültürel unsurlar, hayatı algılayış biçimindeki benzerlikler Türk atasözlerinde görülebilir.

Atasözü terim olarak bütün Türk dünyasında üç aşağı beş yukarı aynı adlarla adlandırılmaktadır. Bizim eskiden mesel, darb-ı mesel, durub-u emsal; bugün atasözü adını verdiğimiz bu söze Azerbaycan Türkleri: Atalar sözü, Başkurtlar: Makal, eytim, atalar hüzi, Kazaklar: Makal, metel, nakıl, Kırgızlar: Makal-lakap, Özbekler: Makal, Tatarlar: Atalar süzi, makal, eytim, Türkmenler: Atalar sözi, nakıl, Uygurlar: Makal, Kumuklar: Atalar sözü, Çuvaşlar: Vattisin semahi (yaşlılar sözü) gibi adlar vermektedirler.

Tatar Türkleri bir diğer deyişle Kazan Tatarları, Türk Dünyası içerisinde önemli bir yere sahiptir. Tarihi Volga Bulgarlarının devamı olan ve çoğunlukla İdil-Ural bölgesinde varlıklarını sürdüren Tatar Türkleri, köklü bir sözlü edebiyata sahiptir. Ayrıca diğer Türk boylarına nazaran yazılı edebiyatı 12.-13. yüzyıllara kadar uzanır. Haliyle, sözlü ve yazılı edebiyat geleneğine sahip bir Türk boyudur.

Bu çalışmada Tatar Türkçesinde dil ve söz ile ilgili atasözlerini irdelemeye çalışacağız. Söz konusu atasözleri 1982 yılında Tataristan'ın başkenti Kazan'da basılan "Mekaller hem Eytimner" adlı kitaptan ve yine 1995 yılında Kazan'da basılan Huci Mehmutov'un "Yazılmagan Kanunnar" adlı kitabından alınmıştır. "Mekaller hem Eytimner" adlı kitapta on binden fazla atasözüne yer verilmiştir. Tatar folkloruyla ilgili basılan eserlerde ve ilmi kuruluşlarda toplanan atasözlerinin sayısı, değişik varyantlarıyla birlikte elli bine yaklaşmaktadır (MHE, 1987; 5). Atasözleriyle ilgili atasözlerinde, atasözlerine verilen önem ortaya konulmaktadır: Boryngılar sözin tıñlamasan borınıñ sıñar (Eskiler sözünü dinlemezsen burnun kırılır), Ambar töbinde ikmek bar, kartlar süzinde hikmet bar (Ambar dibinde ekmek var, yaşlılar sözünde hikmet var), Atalar süzi, akılnın üzi (Atalar sözü. aklın özü) (MHE, 1987; 6). gibi örneklerde atasözünün aklın özü olduğu belirtilerek, atasözlerinin ders alınması gereken sözler olduğu vurgulanmıştır.

Atasözü için Tatar Türkçesinde "makal, boryngılar süzi, ata-baba süzi, kartlar süzi, halık süzi, ibretli süz" gibi adlar kullanılır. "Makal" sözü Arapçadan gelmiş olup "söylemek, demek" anlamındadır. Bu kelime, atasözü anlamıyla yaklaşık 150 yıldır kullanılmaktadır. Daha önceki dönemlerde atasözü için "mesel, zarbe mesel, emsal, temsil" gibi sözler de kullanılmıştır (MHE, 1987; 6).

Bildirişim türleri içerisinde en gelişmiş olanı, en mükemmeli insan dilidir. Sesli-sözlü bir gelişme çizgisine sahip olan insan dili, aynı zamanda bildirişimi en kolay şekilde gerçekleştirme özelliğini de taşır. Ayrıca insan denen varlık da, duygularını, düşüncelerini dil sözcüklerine dönüştürerek diğer yaratıklardan ayrılır (Başkan, 1988; 42). Dolayısıyla insanoğlu dil yeteneğine sahip olmakla kendisini olduğu kadar, bütün kainatı da anlamlandırma görevini yüklenmiş seçkin bir varlık konumunu elde etmiştir.

Atasözleri içerikleri itibarıyla yaratıcı ve özgün düşüncenin en güzel şekilde kalıplaştığı ifadelerdir. Takiyeddin Mengüşoğlu: "Düşünme ile dil, görme ile dil arasında sıkı bir ilişki vardır. Yaratıcı bir görme, yaratıcı bir düşünme dilde de yaratıcı olur. (...) Bir şeyi/fenomeni/olguyu kendi öz diliyle gören ve düşünen bir insan o şeyi kendi dili ile mutlaka anlatabilir. Bir şeyi, düşünülen ve görülen bir şeyi kendi dili ile anlatamayan bir kimse ezbere gören ve ezbere düşünen, yani varlık dünyasında bir karşılığa dayanmadan söz söyleyen, yazı yazan kimsedir (Mengüşoğlu, 1992; 237)." demektedir. Eğer bu bağlamda düşünülecek olursa atasözleri, düşündüğümüz ve gördüğümüz her şeyi, kendimizi, "varlık alanı"mızı -ezbere değil-özgün olarak ifade ettiğimiz en mükemmel kalıplar olarak karşımıza çıkar.

Doç. Dr. Ramazan Korkmaz'a göre, bir anlatı geleneğinin özgünlüğünü sağlayan üç önemli gösterge vardır. Bunlardan birisi özgün kişiliklerin çizimi, ikincisi özgün

vak'aların yaratımı üçüncüsü de "dilin işleniş biçimi"dir (Korkmaz, 2000; 326). Anlatı geleneği içerisinde değerlendirildiği zaman da atasözleri dilin işlenişi bakımından çok gelişmiş bir özelliğe sahip bir anlatı türüdür. Çünkü atasözleri Türk bilincinin en iyi korunduğu, derin felsefi bir boyutu olan, düşünce birikimimizin en kıymetli hazineleridir. Bu hazinelerimizin ifade vasıtası da ana dilimizdir. Dil bizi "varlık alanı"na çıkaran, deneyim ve değerler dünyamıza bağlayan ve kazanılmış bilgilere yenilerini katarak kendimizi geliştirme şansımızı sağlayan (Korkmaz, 2000; 319) en önemli unsurdur.

Atasözlerinin özgünlüğünü sağlayan dilin işleniş biçimini oluşturan en önemli öğe dilin bireysel kullanımı, daha doğrusu söze dönüşmesidir. Dil toplumsal, söz ise bireyseldir. Saussure'ye göre, söz toplumsal olan dilin kişi tarafından gerçekleştirilmesi, özel kullanımıdır. Sözün tüm gerçekleşmeleri bireysel ve anlıktır (Saussure, 1985; 22-23). Atasözleri de duyguların, düşüncelerin söze dönüştüğü değerler bütünüdür. Bu değerler bütününün gözler önüne serildiği Tatar atasözlerinde dil ve söz konusuna oldukça geniş yer verilmiştir. Bu atasözlerinde dil çeşitli işlevleriyle ele alınarak çok özlü mesajlar verilmiştir. İnceleyeceğimiz atasözlerinde dil ve sözün hangi amaçlar için ele alındığı maddeler halinde gösterilecektir.

1. Dil-Kişilik Bağlantısı

Tatar atasözlerinde yüksek bir dil kültürüne sahip olmak kişinin en iyi, ahlaki sıfatlarından birisi olarak kabul edilmiştir.Atasözlerinde dil (söz) kişinin kalitesini, kişiliğini ortaya koyan bir ölçüdür. Kişi konuştuğu söze göre değer kazanır ve vasıflandırılır. Ayrıca söz kişinin içi dünyasının aynasıdır. Kişinin dili bozuksa içi de bozuk, dili düzgünse gönlü de düzgündür. Bu durum atasözlerinde gayet açık bir şekilde belirtilmektedir: "Sunı tayak bilen, kişini til bilen ülçiler", Kişinin akılı süzinnen, asılı işinnen biline", "Kişi tilinnen, hayvan tizgininnen ilege", "İnsaflının tili saf", "Künili turının tili turı", "Küñili buşnın tili buş", "Tili bozıknın küñili bozık", "Akılı kıskanın tili ozın". Atasözlerinde görüldüğü gibi, halkın ahlakî ve estetik anlayışında dil ve söz bağlantısı ince bir anlatımla dile getirilmiştir.

2. Ana Dil

Tatar atasözlerinde ana dile karşı derin bir sevgi beslenir. Kişinin çoçukluğunda annesinden, aile çevresinden öğrendiği ana dili, kuşaktan kuşağa aktarılan, milletin kültürüyle sıkı sıkıya ilişkili bir bildirişim dizgesidir (Aksan, 1982/I, 51). Ana dil halkın ömür boyu yoldaşı, desteği, dayanağı ve sevincidir. Kişi kendisini en iyi şekilde ana diliyle ifade eder. Nesneleri, kavramları, çevreyi, dünyayı kısacası her şeyi bu dille kavrar. Anadilde halkın ince zekası, derin felsefesi, saf ahlakı, örf ve adetleri kısacası

bütün varlığı saklıdır. Bundan ötürü halkın yaşayışı, kaderi, geleceği anadilden ayrılmaz bir gerçektir. "Tili barlar halık bulgan, tili yuklar balık bulgan", "İli barnın tili bar, tili barnın yulı bar" gibi atasözlerinde halkın yaşaması için dilinin yaşaması gerektiği gerçeği vurgulanır. Dilin yaşaması için de dile kıymet verilerek, dilin korunması ve geliştirilmesi gerekir. Ayrıca, "Tugan tilin kadirlegen halık kadirli bulır" denmiştir. "Tugan tilim-üz tilim, kaya barsam üz könim", "Tilinni sakla-devlet kürirsin", "Tugan tilim, irke gölim, kiñdir siña küñil türim" gibi atasözlerinde ana dilin vazgeçilmez olduğu ve mutlaka korunması gerektiği belirtilmiştir. Aşağıdaki atasözünde ise dünyada her türlü servetin, varlığın ancak ana dil sayesinde olacağı haklı olarak dile getirilmiştir: "Ciri barnın ili bulır, ili barnın tili bulır, tili barnın, köyi bulır, köyi barnın öyi bulır, öyi barnın ulı bulır, kızı bulır, aşarına aşı bulır".

Kişi için ana dilinin yakınlığını ve azizliğini, ana dile hürmet ve muhabbetin ulu ve kutsal bir duygu olduğunu daha derin bir şekilde anlatmak için ana simgesi kullanılır. Kutsal olan dil, yine kutsal bir varlık olan anayla bütünleştirilerek işlenir. Öyle ki "Tugan tilin söymes, tugan anasın bilmes" atasözü ana dili sevmemekle anneyi reddetmeyi bir tutar. "Ana tili bir bulır", "Ana balanı iki kat tudıra: Bir kat-ten birgen, ikinçi kat-til birgen", "Ana mem birgen, ana ten birgen, ana söt birgen, ana til birgen", "Til-ananın tilegi, til-ananın balasına in kadirli bülegi", "Anam birgen tugan til, atam birgen koral til", "Altıda bilgen ana tilin, altmışta da onıtılmas", "İn matur til-tugan til, enkem söylep torgan til" gibi atasözlerinde ana dili öğretmede annenin rolü vurgulanırken, dilin annenin çocuğuna verdiği en büyük hediye olduğu da belirtilir. 1552 yılında Kazan Hanlığının Rusların eline geçmesinden sonra, günümüze kadar Rus hakimiyetinden bir türlü çıkamayan Tatar Türkleri, ana dillerine dört elle sarılmış ve onu korumak için her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Bu ana dil sevgisi ve bilinci atasözlerinde de ifadesini bulmuştur.

3. Yabancı Diller

Tatar atasözlerinde ana dil yüceltilirken, diğer yabancı dillerin önemi de ihmal edilmemiştir. Yüzyıllar boyunca kendilerinden daha güçlü olan Ruslarla yaşama zorunluluğu, karşı tarafın dilini bilmeyi ve öğrenmeyi bir zorunluluk haline getirmiştir. Ayrıca başka dilleri bilmenin insana pek çok fayda getireceği vurgulanmıştır. Kişi dil denen açarla birçok kapıyı da açabilmektedir: "Her tilnin üz hikmeti bar", "Cidi törli gıylim bil, cidi yortnıñ tilin bil", "Tiller bilgen, iller bilgen", "Her ilnin açkıçı til, tilin bilgen il açar", "Bir avızga iki til sıya". "Tugan til üzim öçin, başka til könim öçin" (Ana dil kendim için, başka dil günüm için) atasözünde bir gerçek vurgulanır. Çünkü insan

kendi "varlık alanı"na ancak ana diliyle açılabilir. "İnsanların çeşitli bakımlardan nitelikleri nasıl birbirinden farklı ise, toplumların dünyayı görüşleri, değerlendirmeleri de öylece birbirinden ayrıdır (Aksan, 1982/I, 51). O halde ana dili insanın kendisi için gerekirken, başka diller de günü için, yani menfaatleri için gerekmektedir.

4. Dilin Gücü ve Toplum İçerisindeki Rolü

Atasözlerinde dilin önemli bir güç ve zenginlik olduğu işlenir. Dilin toplum hayatında, kişiler arasında ilişki kurulmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanır. Dil toplumsal bir olgudur. Çünkü dil hem bireylerle özdeşleşir, hem de onların üstünde ve dışında yer alır. Bireyi toplumsallaştıran, işlevsel hale getiren, birçok durumda milleti oluşturan temel öğe dildir. Dilin bildirişim işlevi onu toplumsal kılan en önemli unsurdur (Vardar, 1982; 12). Dolayısıyla toplum içerisinde dili kullanmak bir sanattır. Büyük bir zenginlik olan dil her kapının açarıdır ve çok önemli bir silahtır. Aşağıdaki atasözlerinde bu düşüncelerin tamamını görmek mümkündür: "Til baylık", "Til digen kazna bar, ala bilsen alıp kal", "Til baylıgı bay iter, til yuklıgı yuk iter", "Til ilnin kolagı", "Til küñilnin közgisi", "Til-kılıçtan ütken", "Fil kütermegeni til kütere", "Til Mekkege citkize", "Til bilimniñ açkıçı, akılnıñ baskıçı", "Akıl kazna, küñil yozak, til açkıç".

5. Dilin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Dil, kişiye toplum içerisinde saygınlık kazandırır ve kişiye her türlü kolaylığı sağlar. Bunun yanında dilin kötü kullanılması durumunda, dil insana kötülük getiren ters tepen bir silah konumuna geçer. Dilin insana iyilik veya kötülük getirmesi dili kullanan kişiye bağlıdır. Bu tür atasözleri karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir. Atasözünün birinci bölümünde dilin iyi kullanımı, tatlılığı, güzelliği verilip ikinci bölümünde de dilin kötü kullanımı, acılığı, kötülüğü verilmiştir. Bu şekilde zıt anlamdan hareketle ifade güçlendirilmiştir. "Yahşı til yılannı oyadan çıgarır, yaman til ademni imannan çıgarır", Tatlı til iyesine bal aşatır, tatsızı tayak aşatır", "Açı til zeher, tatlı til şiker", "Yahşı süz öy saldıra, yaman süz öy tuzdıra", "yahşı süz ara tözer, yaman süz ara buzar", "Yahşı süz taş irite, yaman süz baş çirite" gibi atasözlerinde iyi sözün ve kötü sözün nelere yol açacağı belirtilmektedir.

6. Sözün Önemi/Sözünde Durmak

Kişinin toplum içerisinde değer kazanması verdiği sözü yerine getirmesine bağlıdır. Atasözlerinin hepsi sözün hayata geçirilmesini, ağızdan çıktığı gibi kalmamasını ve işle pekiştirilmesi gerektiğini öğütler. Halk nazarında kişilerin huzurunda, toplum içerisinde verilen söz, mutlaka ifa edilmesi gereken bir borçtur. Söz adeta kanun hükmündedir. Çünkü verilen söz atılan oktur. (Eytken süz-atkan uk, kakkan kazık). Söz

ya verilmemeli ya da verilirse mutlaka yerine getirilmelidir. Atasözlerinde kişinin sözünün ölmesindense özünün ölmesi yeğ tutulmuştur. Sözde durmamak büyük bir ayıp olarak kabul edilmiştir. Bunlarla ilgili şu atasözleri verilebilir: "Süzni eytme, eytsen kaytma", Süzde toru zurlık, süzde turmav hurlık", "Kişinin süzi ülgençi üzi ülsin", "Yulbarıs yulınnan kaytmas, yigit süzinnen kaytmas", "Yahşı at-buz bulır, yahşı ir süzinde töz bulır", "Adem şul-eytken süzinnen kaytmasın".

7. Sözün İşle Pekiştirilmesi

Atasözlerinin önemli işlevlerinden birisi de terbiye, eğitim maksadıyla kullanılmasıdır. Halk, atasözlerinde kişilerden sadece sözü söylemekle kalmamasını, söylediği sözü uygulamaya koymasını da bekler. Çünkü dilden gelen, elden geldiği sürece makbuldür. "Tilin söylesin, kulın işlesin", "Tilinnen kilgen, kulınnan kilsin", "Tilin bilen aşıkma, işin bilen aşık" gibi atasözlerinde kişiden hem söylediği sözleri işle pekiştirmesi beklenirken, hem de kişi bir şekilde motive edilmektedir. Çünkü eğitimde motive etmenin önemli bir yeri vardır. Eğitimin başarıya ulaşması kişiyi motive etmekle mümkündür. Psikologlar öğrenme sürecinde dört ana unsurdan söz ederler: Dürtü (güdü), tepki, işaret ve ödül. Bunlardan ilki olan güdü, bireyi harekete geçiren ve motivasyonunu sağlayan en önemli unsurdur (Kurt, 1991; 53).

Bu konudaki atasözlerinde, kişinin söylediği sözü uygulamaya geçirmesi konusunda güdülendiği görülmektedir. "Uyıñ bilen citkenni tiliñ bilen eytip kürset, tiliñ bilen eytkenni kulıñ bilen işlep kürset", "Kulınnan kilmegenge tilin bilen süz birme", "Tilin bilen dav kuptarma, işin bilen tav aktar", "Süzinni azrak söyle, işinni kübrek işle", Süzge karap tügil, işke karap hökim it", "Süzinni mıskallap ülçe, işni batmanlap", "Süz birirge citiz bulma, süz üterge citiz bul", "Üzinni süzinnen kim kürsetme". Görüldüğü gibi toplumun kişiden beklediği konuşması değil, çalışmasıdır.

Atasözleri kişileri olumlu, topluma ve kişiye fayda getirecek yönde güdüler. Kişiyi bu güdülemeye vereceği tepki karşısında değerlendirmeye tabi tutar ve buna göre ya kişiyi yüceltir ya da aşağılar. Tatar atasözlerinde söylediği sözü yerine getirmeyen, sadece konuşan, dili işleyen kişiler hicvedilir ve toplumca alaya alınır. "Kıltır-kıltır kıçkırır-kalay eteç şul torır", "Korı sudan may çıkmas-korı süzden men çıkmas", "Birevnin kulı işli, ikinçinin tili işli", "Tili bilen yurgalıy, işke kilse borgalıy da sırgalıy", "Tili bilen kükteki aynı yörite bilgen, kulı bilen kazandagı maynı irite bilmegen", "Tili bilen tigirmen tarttıra, kulı bilen kıl da kıbırdata almıy", "Til bilen urak ursan, bil avırtmıy", "Tili bilen hava kıynıy, hava kıynap tamak tuymıy", "Tilden kilgen kuldan kilse, herkim patşa bulır idi", "Eytü bilen işlev arasında altmış yıllık yul bar, di", "Süzi bilen yuata, ikmek birmi uzata",

"Süzler huş, kullar buş", "Süzde-Alla, işte estagfirulla", "Süzde-ul yakka, bu yakka, işte hiç yakka", "Korı süzden pılav bulmas, dögisi-mayı bulmas" gibi atasözlerinde, halk bir iş yapmayan sadece konuşan kişilerle çok ince bir şekilde alay etmektedir.

8. Hikmetli/Anlamlı Söz-Gereksiz/Boş Söz

Kişi konuştuğu sözün niteliğine göre değerlendirilir. Sözü ölçüp biçen, gerektiği yerde kullanan kişiler itibara layık görülür. Dolayısıyla ağızdan çıkan söz kişinin değerini ortaya koyan bir ölçüdür. Kişi ağzını açıp konuşacağı zaman, sözünün itibara layık olmasına, bir fikir içermesine, anlam taşımasına dikkat etmelidir. Bu yüzden sözün bağlamının, kullanılacağı yerin zamanının çok iyi tespit edilmesi gerekir. Atasözlerinde bu tip sözler "akıllı söz", "hikmetli söz", "manalı söz" (Mehmutov, 1995; 66) gibi adlarla adlandırılmıştır. Hikmetli söz dilden çıkan altın olup, ekmek gibi kutsaldır. Aşağıdaki atasözlerinde hikmetli sözün önemi açıkça vurgulanır: "Akıllı süz-tilden çıkkan altın", ""Altın taş yarıp çıgar, akıllı süz tiş yarıp çıgar", "Akıllı süz tıñlaganda aşar aşıñ onıtılır", "Akıllı kişiden akıllı süz çıgar", "Hikmetli süz küp bulmıy", "Hikmetli süz-ikmekli".

Hikmetli sözün karşıtı boş sözdür. Atasözlerinde hikmetli sözün gerekliliğinden övgüyle bahsedilirken, boş sözün gereksizliği de ihmal edilmemiştir. Gereksiz söz her zaman sahibini aciz duruma düşürür. Sırf konuşmak için, laf olsun diye anlamsız, gereksiz söz söyleyenler, halk nazarında hoş karşılanmazlar. Zaten ahmak kişiden ancak boş söz çıkacağı da atasözlerinde ifade edilmektedir (Akıllıdan hikmet çıgar, ahmaktan ekemet çıgar; Akılsız baştan megkul süz çıkmas). Bu tür atasözlerinde boş sözden kaçınılması kesin bir şekilde öğütlenmektedir: "Nursız küzden fayda yuk, hikmetsiz süzden fayda yuk", "Süz hikmetin bilmegen kişiniñ mihneti küp", "Üzi ahmaknın süzi ahmak", "Ahmak süzni atañ söylese de tınlama", "Avızıñnan tozsız süzin çıkkançı kayrılıp tiziñ çıksın", "Tozsız süzden tozlı botka temlirek", "Süz yugında süz bulsın, til kıçıtkan iş bulsın".

9. Düşünce-Söz Bağlantısı

Dil düşüncenin ifade vasıtasıdır. Düşünce, akıl, bilgi, buluş insani anlamda ancak dille imkân kazanır. Düşüncenin tüm boyutlarına ulaşılabilmesi için dil gereklidir (Vardar, 1982; 10). Tatar atasözlerinde kişilerin konuşmaya başlamadan, bir söz söylemeye geçmeden önce planlayarak, düşünerek hareket etmeleri istenir. Çünkü kişinin söylediği söz düşünerek veya düşünmeyerek söylemesiyle değer kazanır veya değerden düşer. "Süziñnin başınnan ilik töbin uyla", "İki tapkır uyla, bir kat söyle" gibi atasözlerinde düşünce ve sözün iç içe ve birbirine bağımlı olarak ifade olunduğu anlaşılmaktadır.

Geniş ve köklü bir tecrübeler zincirinin ürünleri olan atasözleri, dilin duyguları etkilemekteki, heyecanları uyarmaktaki rolünü göz ardı etmemektedir. Sözün düşünceden sonra geldiğinin belirtilmesi, kişinin davranışlarında düşüncenin önemine dikkat çekmekte, davranışları ve dili düşüncenin yönlendirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kurt, 1991; 58). Zira atasözünde çok güzel ifade edildiği gibi "düşünülmeden söylenen söz, nişan alınmadan atılan ok" gibidir (Uylamıyça eytken süz-tözemiçe atkan uk). Hedefini bulmadığı gibi, yanlışlıkla başkalarına da zarar verebilir. Kişi oynayarak, gülerek konuşsa, şaka sözü olarak söylese dahi sözü iyice düşünmelidir (Uynap süylesen de uylap süyle; Uyın süzge de megne kirek). Kısaca atasözlerinde verilmek istenen düşünce sözün söylenmeden önce mutlaka düşünülmesidir. Sağlıklı iletişimin vazgeçilmez şartı da budur. Konuyla ilgili diğer atasözlerini de şöyle sıralayabiliriz: "Uyın süzni herkim bilmes, kişisine karap söyle", "Uynasan da uyıñdagın eyt", "Süzni eytirden ilik başıñ tireli biş kat eylendirip kara", "Üz akılıñ üzinde, üz zihinin süzinde bulsın".

10. Doğru Söz-Yalan Söz

Düşüncenin aracı olan dili kullanmak kişinin iradesinde olan bir durumdur. Ağızdan çıkan sözün niteliği kişinin değerini ortaya koyar. Sözün doğruluğu ise her zaman makbul sayılmıştır. Doğru söz dilin süsüdür (Tilniñ zinneti-turı süz). Doğru söz kişinin yüzünü ağartır (Süzi haknıñ yüzi ak) ve toplum içerisinde kişiye saygınlık kazandırır (Turı eytken il aldında iren bulgan). Tatar atasözlerinde hangi şartlarda olursa olsun sözün doğruluğu aşılanır. Doğru sözün kişiye hürmet, saygınlık ve güven getireceği vurgulanır. Kişinin önceden söyleyeceği sözün doğruluğu, sonradan söyleyeceği sözün geçerliliğinin teminatı olarak görülmektedir (Evvelgi süziñ ras bulsa, soñgı süzinnin ütimine yahşı). "Künili turınıñ tili turı", "Üzin kıyık utırsan da, süziñ turı bulsın", "Eytsen turı eyt, eytmesen tik tor", "Turı süzni eytirge kurıkma", "Miñ süz söylegençi bir hak süz eyt", "Akıllı kişi süz eytkende, eytir süzin çamalar, çönki yalgan süzniñ çaması yuk, döris süzde çama bar" atasözlerinin tamamında doğru sözün gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Doğru söz acıdır (Hak süz acı bulır). Her zaman söylenmesi gerekli olsa da karşıdaki kişiler tarafından hoş karşılanmayabilir (Turı süz hervakıtta da tatlı bulmas; Turı süz Allanı şatlandırsa da, ademniñ açuın kitirir; Turı süzni hatınıñ da söymes; Turı eytken tuganına yaramagan) ve kişiye düşman kazandırabilir (Turı süzlini yaman kişiler döşman kürirler). Bütün bu örneklere rağmen, atasözleri neticede her zaman doğru sözün yanındadır. Doğru sözün insanı her zaman iyiliğe götüreceği de çok açık bir şekilde belirtilmiştir: "Turı süz açı bulsa da kileçekke fayda", "Turı süz açı bulır, ahırı yahşı

bulır", "Töçi yalgannan açı hakıykat yahşı", "Turı süz açı bulsa da yot: başta zeher bulsa da, soñınnan şiker bulır".

Doğru sözün karşıtı yalan sözdür. Doğru söz kişiye ne kadar itibar kazandırırsa, yalan söz de kişiyi o kadar itibardan düşürür ve acınacak duruma getirir. Gülerek söylenen yalan sonuçta insanı ağlatır (Yalgan kölip kilir, yılap kiter). "Bir yalganıñnı kaytarıp alır öçin kırık dörislik işlerge kirek; Bir yalgan söylesen, tugız dörisine de ışanmaslar" atasözlerinde de belirtildiği gibi, bir kere yalan söz söylenince telafisi çok güç olmaktadır. Yalan söyleyen insanın yeniden güvenilirliğini kanıtlaması için büyük mücadele vermesi gerekir. Aşağıdaki atasözlerinde de görüleceği gibi yalan söz kişiyi daima zor duruma düşürmekte, onun saygınlığını azaltmakta ve başkalarının kişiye olan güvenini sarsmaktadır: "Aş taşnı irite, yalgan başnı çirite", "Ütkir pıçak kınga üç, ütrek süz canga üç", "Yalgış eytsen kiçilir, yalgan eytsen kiçilmes", "Bir yalgannı kaplarga tagın miñ yalgannı tabarga kirek", "Yalgan bilen dönya gizersin, kiri kayta almassın", "Yalgan sözni dörislev taş vatudan avırrak".

Sonuç olarak atasözleri, bizleri en iyi yansıtan, duygu ve değerler dünyamızı en güzel şekilde gözler önüne seren, tarihsel varlığımıza ulaşmada bize yol gösteren hazinelerimizdir. Atasözlerini derleyip bir araya getirmek yetmez. Bunun yanı sıra, onlara bilimsel ölçüler içerisinde yaklaşarak değerlendirmek, yorumlamak ve felsefi boyutlarını işlevsel haliyle ortaya koymak gerekir. Böylece bu değerler bütününün daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Dil ve sözle ilgili Tatar atasözlerini çeşitli konular içerisinde ele almamıza rağmen ele alamadığımız, eksik bıraktığımız bazı yönleri de olabilir. Bu amaçla dil ve atasözleriyle ilgili 332 atasözü aşağıda verilmiştir. Bu atasözlerinde dilin ve sözün işlevi daha geniş bir şekilde görülebilir. Verilen atasözlerinin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları da parantez içerisinde verilerek daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

DİL İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ

1. Açı til-zeher, tatlı til-şiker (**Acı dil zehir, tatlı dil şekerdir).**
2. Açıkkan ugrı bulır, açıngan tilder bulır. **(Acıkan hırsız olur, öfkelenen dilli olur).**
3. Açıngannıñ tili açı. **(Öfkelenenin dili acıdır).)**
4. Adem şul-eytken süzinnen kaytmasın **(Kişi odur ki, verdiği sözden dönmesin).**
5. Ahmak süzni atañ söylese de tınlama **(Ahmak sözü baban söylese de dinleme).**
6. Akıl kazna, küñil yozak, til açkıç **(Akıl hazine, gönül kilit, dil açar).**
7. Akılı kıskanıñ tili ozın **(Aklı kısanın dili uzundur).**
8. Akıllı kişi süz eytkende, eytir süziñ çamalar, çönki yalgan süzniñ çaması yuk, döris süzde çama bar **(Akıllı kişi söz söylediğinde, sözünü ölçüp biçer, çünkü yalan sözün ölçüsü yok, doğru sözün ölçüsü var).**
9. Akıllı kişiden akıllı süz çıgar **(Akıllı kişiden akıllı söz çıkar).**
10. Akıllı süz tıñlaganda aşar aşıñ onıtılır **(Akıllı söz dinlerken yediğin aş unutulur).**
11. Akıllı süz-tilden çıkkan altın **(Akıllı söz, dilden çıkan altındır).**

12. Akıllıdan hikmet çıgar, ahmaktan ekemet çıgar **(Akıllıdan hikmet çıkar, ahmaktan boş söz (soytarılık) çıkar).**
13. Akılsız baştan megkul süz çıkmas **(Akılsız baştan makul söz çıkmaz)**
14. Aldıñnan eytken tiliñ artıñnan kilip totmasın **(Önünden söylediğin dilin arkandan gelip seni tutmasın).**
15. Altıda bilgen ana tiliñ altmışta onıtılmas. **(Altıda bildiğin ana dilin altmışta unutulmaz).**
16. Altın taş yarıp çıgar, akıllı süz tiş yarıp çıgar **(Altın taş yarıp çıkar, akıllı söz diş yarıp çıkar)**
17. Ana balanı iki kat tudıra: Bir kat-ten birgen, ikinçi kat-til birgen **(Ana çocuğunu iki kat doğurur: Bir kat, ten verir, ikinci kat dil verir).**
18. Ana mem birgen, ana ten birgen, ana söt birgen, ana til birgen **(Ana meme vermiş, ana ten vermiş, ana süt vermiş, ana dil vermiş).**
19. Ana tili bir bulır **(Ana dili bir/tek olur).**
20. Anam birgen tugan til, atam birgen koral til **(Anamın verdiği ana dil, babamın verdiği silah dil).**
21. Ananıñ balaga birgen iñ zur bülegi til **(Annenin çocuğuna verdiği en büyük hediye dildir).**
22. Aş taşnı irite, yalgan başnı çirite **(Aş taşı eritir, yalan başı çürütür).**
23. Aşıkkan til çüprekke eylene **(Acele eden dil çaputa döner).**
24. Av koşı borınıñnan bilgili, akılı ütken kişi tiliñnen bilgili **(Av kuşu burnundan bellidir, zeki kişi dilinden bellidir).**
25. Avızdagı süzge sin iye, avızdan çıkkaç süz iye **(Ağızdaki söze sen iyesin, ağızdan çıkınca söz iyedir).**
26. Avızdan çıkkan artık süz yakaña yabışır **(Ağızdan çıkan artık söz yakana yapışır).**
27. Avızdan çıkkan süz-atılgan uk **(Ağızdan çıkan söz, atılan oktur).**
28. Avızıñ kıyık bulsa da süziñ turı bulsın **(Ağzın eğri olsa da, sözün doğru olsun).**
29. Avızına köçi citmegenniñ tili başına citer **(Ağzına gücü yetmeyenin dili başına yeter)**
30. Avızıñnan tozsız süziñ çıkkançı kayrılıp tiziñ çıksın **(Ağzından tatsız söz çıkacağına, burulup dizin çıksın).**
31. Avızını pıçak açmıy, til aça **(Ağzı bıçak açmaz, dil açar)**.
32. Ayak bilen abınudan til bilen abınu yaman **(Dilin sürçmesi ayakların sürçmesinden daha kötüdür).**
33. Az süz-altın, küp süz-bakır **(Az söz altın, çok söz bakır).**
34. Az süz-üz süz, küp süz-çüp süz **(Az söz öz söz, çok söz çöp söz).**
35. Az süzli az oyalır **(Az sözü olan az utanır).**
36. Bal tamgan tilden agu da tamar **(Bal damlayan dilden zehir de damlar).**
37. Ballı til baş eylendire **(Tatlı dil baş döndürür).**
38. Baş kismek bar, til kismek yuk **(Baş kesmek var, dil kesmek yok).**
39. Baş til bilen söyrelir **(Baş dil ile sürüklenir).**
40. Behitli bulasınıñ tili tatlı **(fianslı olacak kişinin dili tatlıdır).**
41. Bir avızga iki til sıya **(Bir ağıza iki dil sığar).**
42. Bir yalgan söylesen, tugız dörisine de ışanmaslar **(Bir yalan söylesen, dokuz doğruna da inanmazlar).**
43. Bir yalganıñnı kaytarıp alır öçin kırık dörislik işlerge kirek **(Bir yalanını düzeltmek için kırk dürüstlük yapmak gerekir).**
44. Bir yalgannı kaplarga tagın miñ yalgannı tabarga kirek **(Bir yalanı kapatmak için tekrar bin yalan bulmak gerekir).**
45. Birev tili bilen yarıy, birev cilke bilen yarıy **(Birisi diliyle yarar, birisi omuzuyla (yani çalışmayla, gücüyle) yarar).**
46. Birevniñ kulı işli, ikinçinin tili işli **(Birisinin eli işler, ikincisinin dili işler).**

47. Bulgan orator miñ avızını karatır, bulmagan orator bolgatır da bolgatır **(Olmuş (yetişmiş) hatip bin ağzı baktırır, olmamış hatip dağıtır da dağıtır).**
48. Bulır-bulmas kişige dilbige buyı til birir, digenner **(Olur olmaz kişiye dizgin boyu dil verir, demişler).**
49. Canı açıgannıñ tili açı **(Canı acıyanın dili acıdır).**
50. Cidi törli gıylim bil, cidi yortnıñ tilin bil **(Yedi türlü ilim bil, yedi ülkenin dilini bil).**
51. Ciri barnıñ ili bulır, ili barnıñ tili bulır, tili barnıñ, köyi bulır, köyi barnıñ öyi bulır, öyi barnıñ ulı bulır, kızı bulır, aşarına aşı bulır **(Yeri olanın ili olur, ili olanın dili olur, dili olanın düzeni olur, düzeni olanın evi olur, evi olanın oğlu olur, kızı olur, yemesine yemeği olur).**
52. Çiçen süz başlar, batır kul başlar **(Hatip sözle başlar, kahraman elle başlar).**
53. Çiçenniñ tili urtak, çiberniñ kulı urtak **(Hatibin dili ortak, ustanın eli ortak).**
54. Dönyada iñ açı nerse de til, in töçi nerse de til **(Dünyada en acı nesne de dildir, en tatlı nesne de dildir).**
55. Dönyada süzden köçli nerse yuk **(Dünyada sözden güçlü nesne yok).**
56. Eçi tiriñ çıksa, eçi tiliñ çıga **(Acı terin çıksa, acı dilin çıkar/Çok ağır işleyenin dili çok keskin olur).**
57. Edem tilinnen tabar, hayvan mögizinnen **(Kişi diliyle bulur, hayvan boynuzuyla).**
58. Edep başı til **(Edebin başı dildir).**
59. Evvelgi süziñ ras bulsa, soñgı süziñnin ütimine yahşı **(Önceki sözün doğru olsa, sonraki sözünün geçerliliğine iyidir).**
60. Eytken süz-atkan uk, kakkan kazık **(Söylenen söz atılan ok, çakılan kazıktır).**
61. Eytsen turı eyt, eytmesen tik tor **(Söylesen doğru söyle, söylemesen dik dur).**
62. Eytü bilen işlev arasında altmış yıllık yul bar, di **(Söylemekle yapmak arasında altmış yıllık yol vardır).**
63. Fil kütermegenni til kütere **(Filin kaldıramadığını dil kaldırır).**
64. Hak süz acı bulır **(Doğru söz acıdır).**
65. Her ilniñ açkıçı-til, tilin bilgen il açar **(Her ülkenin açarı dildir, dilini bilen ülke açar).**
66. Her tilniñ üz hikmeti bar **(Her dilin öz hikmeti var).**
67. Hikmetli süz küp bulmıy **(Hikmetli söz çok olmaz).**
68. Hikmetli süz-ikmekli **(Hikmetli söz ekmeklidir).**
69. Hikmetli süzni çüplikte kürseñ de al **(Hikmetli sözü çöplükte görsen de al).**
70. İki tapkır uyla, bir kat söyle **(İki kez düşün, bir kez söyle).**
71. İli barnın tili bar, tili barnın yulı bar **(İli olanın dili var, dili olanın yolu var).**
72. İli barnıñ tili bar **(İli olanın dili vardır).**
73. İn matur til-tugan til, enkem söylep torgan til **(En güzel dil ana dil, anamın konuştuğu dil).**
74. İne küzinnen, çiçen süzinnen sına **(İğne gözünden, hatip sözünden sınanır).**
75. İnsaflınıñ tili saf **(İnsaflının dili saftır).**
76. İrte torgaç til söyeklerden: "Ni heligiz bar?" dip sorar, di. Söyekler: "Sin tik torsan, bizniñ hel yahşı" dip eytirler, di **(Sabah kalkınca dil kemiklerden: "Haliniz nasıl?" diye sorar. Kemikler: "Sen rahat dursan bizim halimiz iyidir" diye cevap verirler).**
77. İşik aldıñnı koyma bilen tot, tiliñni beyde tot **(Kapı önünü çit ile tut, dilini bağlayarak tut).**
78. İşikte utırıp türge tiliñ citkizme **(Eşikte oturup odaya dilini yetiştirme).**
79. Katı süzge tal sına, yomşak süzge taş iri **(Katı söden dal kırılır, yumuşak sözden taş erir).**
80. Kılıç yarası uñalır, til yarası uñalmas **(Kılıç yarası onalır, dil yarası onalmaz).**
81. Kıltır-kıltır kıçkırır-kalay eteç şul torır **(Bas bas bağırır, teneke horoz (lafazan) odur).**
82. Kızıl til ni süylemes **(Kızıl dil ne söylemez).**
83. Kızıl tilniñ küçeri sınmıy **(Kızıl dilin dingili kırılmaz).**
84. Kimniñ tilinde ni bulsa, küñilinde şul bula **(Kimin dilinde ne varsa, gönlünde o olur).**

85. Kiseñde malıñ bulmasa, tiliñde balıñ yukmı **(Kesende malın (paran) yoksa, dilinde balın da mı yok).**
86. Kişi tiline çuyır taş çatnıy **(Kişi dilinden çakıl taşı çatlar).**
87. Kişi tilinnen, hayvan tizgininnen ilege **(Kişi dilinden, hayvan dizgininden yakalanır).**
88. Kişi tilinnen, ügiz mögizinnen beylene **(Kişi dilinden, öküz boynuzundan bağlanır).**
89. Kişi üzi bir bulgan şikilli süzi de bir bulırga tiyiş **(Kişinin özü bir olduğu gibi sözü de bir olmalıdır).**
90. Kişiniñ akılı süzinnen, asılı işinnen biline **(Kişinin aklı sözünden, aslı işinden bilinir).**
91. Kişiniñ küñili tilinnen tanıla **(Kişinin gönlü dilinden tanınır).**
92. Kişiniñ süzi ülgençi üzi ülsin **(Kişinin sözü öleceğine özü ölsün).**
93. Kişiniñ tili aña dan da kitire ala, hurlık ta kitire ala **(Kişinin dili ona nam da getirebilir, horluk da getirebilir).**
94. Kolaktan kirgen salkın süz yörekke barıp boz bula **(Kulaktan giren soğuk söz yüreğe varıp buz olur).**
95. Korı sudan may çıkmas-korı süzden men çıkmas **(Kuru sudan yağ çıkmaz, kuru sözden mana çıkmaz).**
96. Korı süz baş avırttırır **(Kuru söz baş ağrıtır).**
97. Korı süzden pılav bulmas, dögisi-mayı bulmas **(Kuru sözden pilav olmaz, pirinci yağı olmaz).**
98. Körmeklige süz iyerir, kürpe tunga çüp iyerir **(Konuşurken zorlanana söz yapışır, yünlü elbiseye çöp yapışır).**
99. "Köş" dip eytirge tili yuknıñ küzin karga çukır **("Kış" demeye dili olmayanın gözünü karga çıkarır).**
100. Kul yarası biter, til yarası bitmes **(El yarası biter, dil yarası bitmez).**
101. Kulın tıygan kulın saklar, tilin tıygan başın saklar **(Elini tutan elini korur, dilini tutan başını korur).**
102. Kulıñnan kilmegenge tiliñ bilen süz birme **(Elinden gelmeyene dilinle söz verme).**
103. Kulıñnı, annan bigrek tiliñni tıy **(Elini, ondan da önemlisi dilini tut).**
104. Küñili buşnıñ tili buş **(Gönlü boşun dili boştur).**
105. Küñili turınıñ tili turı **(Gönlü doğrunun dili doğrudur).**
106. Küp atkan bilen mergen bulmas, küp eytken bilen çiçen bulmas **(Çok atmakla nişancı olunmaz, çok konuşmakla hatip olunmaz).**
107. Küre küre küsem bulır, söyli söyli çiçen bulır **(Göre göre ileri görüşlü olunur, söyleye söyleye hatip olunur).**
108. Küz citmegen cirge süz citer **(Gözün ulaşmadığı yere söz ulaşır).**
109. Laf bilen pılav pişmes **(Lafla pilav pişmez).**
110. Mecliste tiliñni, tabında kulıñnı tıy **(Mecliste dilini, sofrada elini tut).**
111. Miñ süz söylegençi bir hak süz eyt **(Bin söz söyleyene kadar bir doğru söz söyle).**
112. Nursız küzden fayda yuk, hikmetsiz süzden fayda yuk **(Nursuz gözden fayda yok, hikmetsiz sözden fayda yok).**
113. Ozın til avızga sıymas, bir kön iyesinin muyınıñ bumıy kuymas **(Uzun dil ağza sığmaz, bir gün sahibinin boyununu sıkmadan (boğmadan) koymaz).**
114. Ozın til gomirni kıskartır **(Uzun dil ömrü kısaltır).**
115. Ozın til yılan kibik: Avızdan çıksa, muyınga urala **(Uzun dil yılan gibidir, ağızdan çıkarsa boyna sarılır).**
116. Sıylarga sıyıñ bulmasa, sıyparga tiliñ bulsın **(İkram etmeye ikramın olmasa, okşamaya (hoş tutmaya) dilin olsun)**
117. Söñgi cereheti kiter, til cereheti kitmes **(Süngü yarası geçer, dil yarası geçmez).**

118. Sörtinmes toyak bulmas, yañılmas til bulmas **(Sürtünmeyen tırnak olmaz, yanılmayan dil olmaz).**
119. Söydirgen de til, bizdirgen de til **(Sevdiren de dildir, bezdiren de dildir).**
120. Söyeksiz til ni eytmes **(Kemiksiz dil ne söylemez).**
121. Sunı tayak bilen, kişini til bilen ülçiler **(Suyu sopa ile, kişiyi diliyle ölçerler).**
122. Süz birirge citiz bulma, süz üterge citiz bul **(Söz vermeye çabuk olma, sözünü yerine getirmeye çabuk ol).**
123. Süz birseñ-çını bilen bir, pıçak birseñ-kını bilen bir **(Söz versen çınıyla (doğrusuyla) ver, bıçak versen kınıyla ver).**
124. Süz çıpçık tügil, oçırsan tota almassıñ **(Söz serçe değil, uçursan tutamazsın).**
125. Süz hikmetin bilmegen kişiniñ mihneti küp **(Söz hikmetini bilmeyen kişinin mihneti çoktur).**
126. Süz yugında süz bulsın, til kıçıtkan iş bulsın **(Söz yokunda söz olsun, dil kaşıtan (gereksiz) iş olsun).**
127. Süz-vakıtında eytilse gine süz **(Söz vaktinde söylenirse sözdür).**
128. Süzde toru zurlık, süzde turmav hurlık **(Sözde durmak büyüklük, sözde durmamak horluktur).**
129. Süzde-Alla, işte estagfirulla **(Sözde Allah, işte estağfirullah).**
130. Süzde-ul yakka, bu yakka, işte hiç yakka **(Sözde o yana, bu yana, işte hiçbir yana).**
131. Süzge karap tügil, işke karap hökim it **(Söze bakarak değil, işe bakarak hükmet).**
132. Süzi bilen yuata, ikmek birmi uzata **(Sözüyle avutur, ekmek vermeden savuşturur).**
133. Süzi haknıñ yüzi ak **(Sözü hak olanın yüzü aktır).**
134. Süziñni azrak söyle, işiñni kübrek işle **(Sözünü azıcık söyle, işini çokça işle).**
135. Süziñni mıskallap ülçe, işni batmanlap **(Sözünü miskalla (kılla), işini batmanla ölç).**
136. Süziñnin başınnan ilik töbin uyla **(Sözünün başından önce dibini düşün).**
137. Süzler huş, kullar buş **(Sözler hoş, eller boş).**
138. Süzni eytirden ilik başıñ tireli biş kat eylendirip kara **(Sözünü söylemeden önce, başını etrafında beş kez dönder bak).**
139. Süzni eytme, eytsen kaytma **(Sözü söyleme, söylersen dönme).**
140. Süzniñ kıskası yahşı, sötniñ sözmesi yahşı **(Sözün kısası yahşı, sütün süzmesi yahşı).**
141. Tasma tilge ışanma **(Tatlı dile inanma).**
142. Taş taşnı yarır, yaman til başnı yarır **(Taş taşı yarar, yaman dil başı yarar).**
143. Tatlı süz tıñlata, megnesiz süz yoklata **(Tatlı söz dinletir, manasız söz uyutur).**
144. Tatlı süzden til korımıy **(Tatlı sözden dil kurumaz))**
145. Tatlı til iyesine bal aşatır, tatsızı tayak aşatır **(Tatlı dil sahibine bal yedirir, tatsızı dayak yedirir).**
146. Tatlı til tav aşıra **(Tatlı dil dağ aşırır).**
147. Tatlı til timir kapkanı açar **(Tatlı dil demir kapıyı açar).**
148. Tatlı til yılannı da öyinnen çıgarır **(Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır).**
149. Tatlıdan tatlı da til, açıdan açı da til **(Tatlıdan tatlı da dildir, acıdan acı da dildir).**
150. Tatlu til ayu biyite **(Tatlı dil ayı oynatır).**
151. Tatsıznıñ tili miñ kolaç **(Tatsızın dili bin kulaçtır).**
152. Temli til-agu, açı til daru **(Tatlı dil-ağu, acı dil ilaç).**
153. Tesirsiz süz-yañgırsız kükrev **(Te'sirsiz söz, yağmursuz gürlemedir).**
154. Tılmaç üz cavabın üzi tabar **(Dilmaç kendi cevabını kendisi bulur).**
155. Tılmaçnıñ akılı tilinnen ozın bulsın **(Dilmaçın aklı dilinden uzun olsun).**
156. Tınıç külge taş atma, tiyişsiz cirge süz katma **(Durgun göle taş atma, gereksiz yere söz katma).**
157. Tiginge til kıymıldatkan-tili bulıp sanalgan **(Boş yere konuşan, deli diye kabul edilir).**

158. Tik tormagan til başka bela kitire **(Rahat durmayan dil başa bela getirir).**
159. Til akıldan uzıp kitmesin **(Dil aklı geçmesin).**
160. Til baylıgı bay iter, til yuklıgı yuk iter **(Dil varlığı var eder, yokluğu yok eder).**
161. Til baylık **(Dil zenginliktir).**
162. Til bereñgi tügil, izilmi, tilese ni söyli **(Dil patates değil, ezilmiyor, ne dilerse söylüyor).**
163. Til bilen añlatalmagannı tayak bilen añlatalmassın **(Dille anlatamadığını, sopa ile anlatamazsın).**
164. Til bilen eytmiçe barmak bilen törtip bulmıy **(Dil ile söylemeden parmakla dürtmek olmaz).**
165. Til bilen pilav pişmi **(Dil ile pilav pişmez).**
166. Til bilen tigirmen tartıp bulmıy **(Dil ile değirmen döndürülmez).**
167. Til bilen urak urgannıñ bili avırtmıy **(Diliyle orak vuranın beli ağrımaz).**
168. Til bilgen dana, til bilmegen bela **(Dil bilen dana (alim), dil bilmeyen beladır).**
169. Til bilimniñ açkıçı, akılnıñ baskıçı **(Dil bilimin açarı, aklın merdivenidir).**
170. Til bilmegen tilinnen abınır **(Dil bilmeyen dilinden tökezler).**
171. Til cereheti söñgi cerehetinnen yaman **(Dil yarası süngü yarasından yamandır).**
172. Til cidi kat cir astınnan da taba **(Dil yedi kat yer altından da bulur).**
173. Til digen derya bar, töbinde inci, mercen bar, bilgenner çumıp alır, bilmegenner korı kalır **(Dil denen derya var, dibinde inci-mercan var, bilenler dalıp alır, bilmeyenler kuru kalır).**
174. Til digen kazna bar, ala bilsen alıp kal **(Dil denilen hazine var, alabilirsen al).**
175. Til dönyanıñ çitine barırga da yul taba **(Dil dünyanın ucuna varmak için dahi yol bulur).**
176. Til ilniñ kolagı **(Dil ilin kulağıdır).**
177. Til kılıçtan ütken, ineden oçlı **(Dil kılıçtan keskin, iğneden sivridir).**
178. Til kiçkine bulsa da, süzi dünyaga sıymıy **(Dil küçük olsa da, sözü dünyaya sığmaz).**
179. Til kişiniñ kimligin anlata **(Dil kişinin kim olduğunu anlatır).**
180. Til körek tügil, nerse temli ikenin bile **(Dil kürek değildir, neyin lezzetli olduğunu bilir).**
181. Til küñilnin közgisi **(Dil gönlün aynasıdır).**
182. Til kürki-süz **(Dilin güzelliği sözdür).**
183. Til may kibik buyala, tigenek kibik iyere **(Dil yağ gibi kirlenir, diken gibi yapışır).**
184. Til Mekkege citkize **(Dil Mekke'ye yetişir).**
185. Til söyeksiz, eyte de kirip kaça **(Dil kemiksiz, söyler de geri kaçar).**
186. Til söyeksiz, kaya böksen şunda bögile **(Dil kemiksiz, nereye büksen oraya bükülür).**
187. Til söyler de kirir, ni kürse de baş kürir **(Dil söyler de girer, ne görse de baş görür)**
188. Til söyli, baş işli **(Dil söyler, baş işler).**
189. Til taş yara, taş yarmasa baş yara **(Dil taş yarar, taş yarmasa baş yarar7.**
190. Til taşnı irite **(Dil taşı eritir).**
191. Til tatlısı iyesine bal aşatır, tatsızı tayak aşatır **(Dilin tatlısı sahibine bal yedirir, tatsızı dayak yedirir).**
192. Til tilden uza **(Dil dili geçer).**
193. Til Tömenge ilte **(Dil Tümen'e ulaştırır).**
194. Til töze, til buza **(Dil düzer, dil buzar).**
195. Til yılata da , yuata da **(Dil ağlatır da, teselli de eder).**
196. Til yögirigi başka, ayak yögirigi başka **(Dil çabukluğu başka, ayak çabukluğu başka).**
197. Til yumalauçıga da kural, duamalçıga da kural **(Dil yalakaylığa da silah (malzeme), cüret etmeye de silahtır).**
198. Til, kiçkine gine bulsa da, bötin dönyanı buza **(Dil küçücük olsa da, bütün dünyayı bozar).**
199. Til, söyeksiz bulsa da, söyekni sındıra **(Dil, kemizsiz olsa da, kemiği kırar).**
200. Til-ananın tilegi, til-ananın balasına in kadirli bülegi **(Dil ananın dileği, dil ananın balasına en değerli hediyesi).**

201. Til-kılıç: Tiyişsiz cirde tıy, tiyişli cirde kıy **(Dil kılıçtır: Gereksiz yerde sakla, gerektiği yerde salla).**
202. Til-kılıçtan ütken **(Dil kılıçtan keskindir).**
203. Til-tigirmen: Tarttıra bire **(Dil değirmendir: Çeker verir).**
204. Tilçen tilinnen tabar **(Dilbaz diliyle bulur).**
205. Tilde bar da, kulda yuk **(Dilde var da, elde yok).**
206. Tilden balda tamar, zeher de tamar **(Dilden bal da damlar, zehir de damlar).**
207. Tilden kilgen kuldan da kilsin **(Dilden gelen elden de gelsin).**
208. Tilden kilgen kuldan kilse, herkim patşa bulır idi **(Dilden gelen elden gelse, herkes padişah olurdu).**
209. Tilden til uza, kuldan kul uza **(Dil dili geçer, el eli geçer).**
210. Tilden töşken mirge kirgen **(Dilden çıkan halka yayılmış).**
211. Tilge batır alda torır, tilge fakır artta torır **(Diline çevik (konuşan) önde durur, dile fakir (konuşamayan, utanan) arkada durur).**
212. Tilge batır-kulda yuk, öyde batır-yavda yuk **(Dili çevik-elde yok, evde kahraman-savaşta yok).**
213. Tilge çiçen tilniñ mayın tamızıp, süzniñ balın agızıp süyler **(Hatip kişi dilin yağını süzüp, sözün balını akıtarak söyler).**
214. Tilge ihtiyarsız-ilde igtibarsız **(Diline hakim olmayanın, ilde itibarı olmaz).**
215. Tilge kirseñ bilirler, ilge çıksañ kürirler **(Dile düşsen bilirler, ile çıksan görürler)**
216. Tilge şalkan çeçmiler **(Dile şalgam serpmiyorlar).**
217. Tili avızına sıymagan kişide bela bar **(Dili ağzına sığmayan kişi de bela var).**
218. Tili bar süyler, akılı bar köyler **(Dili olan söyler, aklı olan düzenler).**
219. Tili barlar halık bulgan, tili yuklar balık bulgan **(Tili varlar halk olmuş, dili yoklar balık olmuş).**
220. Tili barnıñ yulı bar **(Dili olanın yolu vardır).**
221. Tili bilen hava kıynıy, hava kıynap tamak tuymıy **(Dil ile hava döver, hava dövmekle karın doymaz).**
222. Tili bilen kükteki aynı yörite bilgen, kulı bilen kazandagı maynı irite bilmegen **(Diliyle gökteki ayı yürütebilmiş, eliyle kazandaki yağı eritememiş).**
223. Tili bilen söylegen-iñi bilen küterir **(Dili ile söyleyen-omuzu ile yüklenir (sonucuna katlanır).**
224. Tili bilen tigirmen tarttıra, kulı bilen kıl da kıbırdata almıy **(Diliyle değirmen döndürüyor, eliyle kıl bile kıpırdatamıyor).**
225. Tili bilen yurgalıy, işke kilse borgalıy da sırgalıy **(Diliyle at koşturur, işe geldiğinde döneklik eder de eder).**
226. Tili buzıknıñ küñili buzık **(Dili bozuk olanın könlü de bozuktur).**
227. Tili çiberniñ üzi çiber **(Dili güzelin kendisi de güzel).**
228. Tili ilçige akıllı tılmaç kirek **(Deli elçiye akıllı dilmaç gerek).**
229. Tili kıçıtkan süz buzar, kulı kıçıtkan iş buzar **(Dili kaşınan söz bozar, eli kaşınan iş bozar).**
230. Tili kızganda eytkenniñ soñınnan yözi kızarır **(Öfkeliyken konuşanın sonradan yüzü kızarır).**
231. Tili küterilgenniñ kulı da küterile **(Dili kalkanın eli de kalkar).**
232. Tili ozınnıñ akılı kıska **(Dili uzunun aklı kısa).**
233. Tili tatlınıñ başı heterden imin **(Dili tatlının başı tehlikeden emindir).**
234. Tili tatlınıñ dusı küp **(Tatlı dillinin dostu çoktur).**
235. Tili yamannıñ köni yaman **(Dili yamanın günü yamandır).**
236. Tili yomşak aş aşar, tili katı kamçı aşar **(Dili yumuşak aş yer, dili katı kamçı yer).**
237. Tili yuk avızındagısın aldırır **(Dili olmayan ağzındakini kaptırır).**

238. Tilim-doşmanım **(Dilim düşmanımdır).**
239. Tilin tıygan başın saklar **(Dilini tutan başını korur).**
240. Tiliñ bilen aşıkma, işiñ bilen aşık **(Dilinle acele etme, işinle acele et).**
241. Tiliñ bilen dav kuptarma, işiñ bilen tav aktar **(Dilinle nifak çıkartma, işinle dağ aş).**
242. Tiliñ bilen eytkenni kulıñ bilen işlep kürset **(Dilinle söylediğini elinle yaparak göster).**
243. Tiliñ bilen küñilinñi bir tot **(Dilinle gönlünü bir tut).**
244. Tiliñ bilen tigirmen korma, annan barıbir on çıkmas **(Dilin ile değirmen kurma, ondan asla un çıkmaz).**
245. Tiliñ bilen tileseñ nişle, kulıñ bilen uynama **(Dilinle ne dilersen yap, elinle oynama).**
246. Tiliñ ozın bolsa, avızıñ yabık tormas **(Dilin uzun olsa, ağzın kapalı durmaz).**
247. Tiliñ ozın bolsa, gomirin kıska bulır **(Dilin uzun olsa, ömrün kısa olur).**
248. Tiliñ ozın bolsa, ut yala **(Dilin uzun olsa, ateş yala).**
249. Tiliñ söylesin, kulıñ işlesin **(Dilin söylesin, elin işlesin).**
250. Tilinde "bizi" bulgan kişinin kulında birnersesi de bulmıy **(Dilinde "dikeni/iğnesi" olan kişinin elinde hiçbir şeyi yoktur (elinden birşey gelmez).**
251. Tiliñe kilgenni süyleme, kirek bulgannı süyle **(Diline geleni söyleme, gerek olanı söyle).**
252. Tiliñe huca bulsañ, tişiñ kırılmas **(Diline sahip olursan, dişin kırılmaz).**
253. Tilinnen kilgen, kulınnan kilsin **(Dilinden gelen, elinden gelsin).**
254. Tilinni sakla-devlet kürirsin **(Dilini koru, devlet (talih) görürsün).**
255. Tiliñni beyde tot, itiñni bavda tot **(Dilini bağda (ipte) tut, itini ipte (bağlı) tut).**
256. Tiliñni tik totalmasañ, tişiñe kıstır **(Dilini di tutamıyorsan, dişine kıstır).**
257. Tiliñni tiş artında tot, kolagıñnı kismesin **(Dilini diş ardında tut, kulağını kesmesin).**
258. Tiliñni tişlemiçe avırtkanın bilmessiñ **(Dilini dişlemeden ağrıdığını bilmezsin).**
259. Tiller bilgen-iller bilgen **(Diller bilen, iller bilmiş).**
260. Tilni bal bilen kiseler **(Dili (sözü) balla keserler.**
261. Tilni tigip bulmıy **(Dil dikilmiyor).**
262. Tilniñ bigi-tiş **(Dilin beyi, diştir).**
263. Tilniñ buyı kiçi, gönahı olı **(Dilin boyu küçük, günahı büyüktür).**
264. Tilniñ mihnetin baş küre **(Dilin mihnetini baş görür).**
265. Tilniñ ozını yavçı bilen maklirga kirek **(Dilin uzunu dünürcüyle arabulucuya gerektir).**
266. Tilniñ süyegi yuk **(Dilin kemiği yoktur).**
267. Tilniñ zinneti-tugrı süz **(Dilin süsü, doğru sözdür).**
268. Tilsiz kişi-yartı kişi **(Dilsiz kişi, yarım kişidir).**
269. Tilsizlik yalgançılıktan heyirlirek **(Dilsizlik yalancılıktan daha hayırlıdır).**
270. Tilsizniñ doşmanı yuk **(Dilsizin düşmanı yoktur).**
271. Tilsizniñ tilin tilsiz bilir **(Dilsizin dilinden dilsiz anlar).**
272. Tiş avırtkan cirge til törtilir **(Dişin ağrıdığı yere dil dürtülür).**
273. Tiş digen koyma artında til digen arıslan yöri **(Tiş denen kafes ardında, dil denen arslan var).**
274. Tozsız süzden tozlı botka temlirek **(Tuzsuz sözdense tuzlu lapa daha lezzetlidir).**
275. Töçi koymak pişirgen kişige bar, töçi tilli kişige barma **(Yavan/lezzetsiz çörek kişiye var, yavan dilli kişiye varma).**
276. Töçi yalgannan açı hakıykat yahşı **(Tatsız yalandansa acı gerçek iyidir).s**
277. Töyirli til tişke tiye **(fiişen (bozuk) dil dişe değer (dişi kırar).**
278. Tugan til üzim öçin, başka til könim öçin **(Ana dil özüm için, başka dil günüm için).**
279. Tugan tilim-irke gölim, kiñdir sina küñil türim **(Ana dilim, nazlı gülüm; geniştir sana gönül sırrım).**
280. Tugan tilim-üz tilim, kaya barsam üz könim **(Ana dilim öz dilim, nereye varsam öz günüm).**

281. Tugan tilin kadirlegen halık kadirli bulır **(Ana dilinin kadrini bilen halk kadirli olur).**
282. Tugan tilin söymes, tugan anasın bilmes **(Ana dilini sevmez, öz anasını bilmez).**
283. Tugrı tilim taş yarır **(Doğru dilim (sözüm) taş yarar).**
284. Tugrı tilimni tıya almıym, tuganıma kire almıym **(Doğru dilimi (sözümü) tutamıyorum, kardeşimin evine giremiyorum).**
285. Turı eytken il aldında iren bulgan **(Doğru söyleyen, il önünde eren olmuş).**
286. Turı eytken tuganına yaramagan **(Doğru söyleyen kardeşine yaranamamış).**
287. Turı süz açı bulır, ahırı yahşı bulır **(Doğru söz acı olur, sonu güzel olur).**
288. Turı süz açı bulsa da kileçekke fayda **(Doğru söz acı olsa da geleceğe faydadır).**
289. Turı süz açı bulsa da yot: başta zeher bulsa da, soñınnan şiker bulır **(Doğru söz acı olsa da yut: Başta zehir olsa da, sonunda şeker olur).**
290. Turı süz Allanı şatlandırsa da, ademniñ açuın kitirir **(Doğru söz Allah'ı sevindirse de, kişiyi öfkelendirir).**
291. Turı süz hervakıtta da tatlı bulmas **(Doğru söz hiçbir zaman tatlı olmaz).**
292. Turı süzlini yaman kişiler döşman kürirler **(Doğru sözlüyü yaman kişiler düşman görürler).**
293. Turı süzni eytirge kurıkma **(Doğru sözü söylemekten korkma).**
294. Turı süzni hatınıñ da söymes **(Doğru sözü hanımın da sevmez).**
295. Usal tili kış kibik, yahşı til yaz kibik **(Merhametsiz dil kış gibidir, yahşı dil bahar gibidir).**
296. Uyın süzge de megne kirek **(Oyun (şaka) söze de mana gereklidir).**
297. Uyın süzni herkim bilmes, kişisine karap söyle **(Oyun sözü herkes bilmez, kişisine göre söyle).**
298. Uyıñ bilen citkenni tiliñ bilen eytip kürset, tiliñ bilen eytkenni kulıñ bilen işlep kürset **(Aklına geleni dilinle ortaya koy/göster, dilinle söylediğini elinle ortaya koy/göster)**
299. Uylamıyça eytken süz-tözemiçe atkan uk **(Düşünülmeden söylenen söz, nişan alınmadan atılan oktur).**
300. Uynap süylesen de uylap süyle **(Oynayarak söylesen de düşünerek söyle).**
301. Uynasan da uyıñdagın eyt **(Oynasan da düşüncendekini söyle).**
302. Ütirgen de til, tirgizgen de til **(Öldüren de dildir, dirilten de dildir).**
303. Ütken kılıç kınısın kiser, ütken til iyesin kiser **(Keskin kılıç kınını keser, keskin dil sahibini keser).**
304. Ütkir pıçak kınga üç, ütrek süz canga üç **(Keskin bıçak kınına, yalan söz cana zarardır).**
305. Üz akılıñ üzinde, üz zihinin süzinde bulsın **(Öz aklın özünde, öz zihnin sözünde olsun)**
306. Üzi ahmaknın süzi ahmak **(Özü ahmağın sözü ahmaktır).**
307. Üzin kıyık utırsan da, süziñ turı bulsın **(Özün eğri otursan da, sözün doğru olsun).**
308. Üziñ altın bulmasañ da, süziñ altın bulsın **(Özün altın olmasan da, sözün altın olsun).**
309. Üzinni süzinnen kim kürsetme **(Özünü sözünden eksik gösterme).**
310. Xayvan tizgininnen, edem tilinnen totılır **(Hayvan dizgininden, kişi dilinden tutulur).**
311. Xayvannı azık bilen, kişini til bilen öyreteler **(Hayvanı azık ile, kişiyi dil ile eğitirler).**
312. Yahşı süz canga rehet, yaman süz-canga cerehet **(Yahşı söz cana rahat, yaman söz cana cerahattır).**
313. Yalgan bilen dönya gizersin, kiri kayta almassın **(Yalanla dünya gezersin, geri dönemezsin).**
314. Yalgan kölip kilir, yılap kiter **(Yalan gülerek gelir, ağlayarak gider).**
315. Yalgan sözni dörislev taş vatudan avırrak **(Yalan sözü doğrulamak, taş kırmaktan daha ağırdır).**
316. Yalgan süzniñ gomiri kıska **(Yalan sözün ömrü kısadır).**
317. Yalgış eytsen kiçilir, yalgan eytsen kiçilmes **(Yanlış söylesen geçilir, yalan söylesen geçilmez).**
318. Yaman til biz kibik, yahşı til kiz kibik **(Yaman dil iğne gibi, yahşı dil ipek gibi).**

319. Yavız til mıltıktan kurkınıçrak **(Kötü dil tüfekten daha korkunçtur).**
320. Yahşı at-buz bulır, yahşı ir süzinde töz bulır **(Yahşı at boz olur, yahşı er sözünde düz olur).**
321. Yahşı süz ara tözer, yaman süz ara buzar **(Yahşı söz ara düzer, yaman söz ara bozar).**
322. Yahşı süz öy saldıra, yaman süz öy tuzdıra **(Yahşı söz ev kurdurur, yaman söz ev yıktırır).**
323. Yahşı süz taş irite, yaman süz baş çirite **(Yahşı söz taş eritir, yaman söz baş çürütür).**
324. Yahşı til tag biler **(Yahşı dil dağa hükmeder).**
325. Yahşı til yılannı oyadan çıgarır, yaman til ademni imannan çıgarır **(Yahşı dil yılanı yuvadan çıkarır, yaman dil kişiyi imandan çıkarır).**
326. Yılan agası tişinde, edemniki tilinde **(Yılanın ağusu dişinde, insanınki dilindedir).**
327. Yomrı tiliñni yassı itersiñ, yassı tiliñni tasma itersin **(Yumru dilini yassı edersin, yassı dilini ustaca kullanırsın).**
328. Yöri bilmegen yul buzar, söyli bilmegen süz bozar **(Yürümesini bilmeyen yol bozar, söylemesini bilmeyen söz bozar).**
329. Yözden birev çiçen, miñnen birev küsem **(Yüz kişiden birisi hatip olur, bin kişiden birisi ileri görüşlü olur).**
330. Yöze bilmesen, suga kirme-suga kitip ülersin; süz bilmesen söyleme-küp aldında bölersin **(Yüzemiyorsan, suya girme-suda gidip ölürsün; söz bilmesen söyleme-çok kişi önünde batarsın)**
331. Yulbarıs yulınnan kaytmas, yigit süzinnen kaytmas **(Kaplan yolundan dönmez, yiğit sözünden dönmez).**
332. Zeher til yörekni yaralıy **(Zehirli dil yüreği yaralar).**

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim-1, TDK Yay., Ankara 1982

Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim-3, TDK Yay., Ankara 1982

Aksoy, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1984

Başkan, Özcan, Bildirişim, Altın Kitaplar, İstanbul 1988

Hakkı Baltacıoğlu, İsmail, Türke Doğru, AKM Yay., Ankara 1994

Hikmet Par, Arif, Örnekli Açıklamalı Atasözleri, Serhat Yay., İstanbul 1993

Korkmaz, Ramazan, Dil Bilincimizin Serüveni veya Bir Varlık Alanı Olarak Türkçe ve Atatürk, Türk Dili, S. 580 (Nisan 2000), s. 319-327

Kurt, İhsan, Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım, KB Yay., Ankara 1991

Mehmutov, Huci, Yazılmagan Kanunnar, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1995

Mekaller hem Eytimner, Kazan 1987

Mengüşoğlu, Takiyüddin, Felsefeye Giriş, 1992

Ong, Walter J., Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yay., İstanbul 1995

Saussure, Ferdinand de, Genel Dilbilim Dersleri (Çev. Berke Vardar), Ankara 1985

Vardar, Berke, Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, TDK Yay., Ankara 1982